

Seweryn Świączny

Siedemnasto- i osiemnastowieczna debata teologiczno-kanoniczna na temat rozwiązania małżeństwa naturalnego

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 35/2, 298-308

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

byli na ziemię [...]. Nauki⁵⁸ [...]. Bowiem kto ciebie zapyta, odpowiesz [...] wobec ciebie, jemu dasz [...] wezwij przeciw Tobie [...] wysłuchałeś [...].

Tekst uszkodzony. Zachował się fragmentarycznie.

Od strony 54'2

[...] jakaś rozkosz świata⁵⁹. [...] aż do mojej starości⁶⁰. Znalazłem się, podczas gdy ja...[...] w twoim wielkim imieniu [...] apostoł w świecie [...].

Tekst uszkodzony. Dalsza część homilii zawiera kontynuację modlitwy (s. 54), a od strony 55 rozpoczyna się opowiadanie o śmierci Maniego (tekst uszkodzony). Po śmierci Mani przybywa do Królestwa Światłości (s. 57–58).

Dalsze tłumaczenie od 59'1.

[...] Od tego dnia aż do [...] podczas, gdy jego ciało leżało i jego [...] i jego oczy skierowane i nieruchome⁶¹. Wówczas przyszły do niego trzy Katechumenki wiary⁶²: Banak, Dinak i [...]. Usiadły przed nim, oplakiwały go, położyły swoje ręce na jego oczach. Zamknęły je, ażeby nie były [...]. Ponieważ, gdy jego dusza wyszła [...], ucałowały jego usta⁶³ [...], oplakując go i mówiąc: „Nasz Ojcze, otwórz Twoje oczy i spójrz na nas. Wyciągnij nad nami prawicę Twojej miłości, która jest przepelniona łaską i miłosierdziem [...], gdzie są tysiące, które ty wybrałeś, i dziesiątki tysięcy⁶⁴, które w Ciebie uwierzyły? Z powodu prawdy i uczciwości, którą ty [...] ziemia [...] wszystkie światy wśród twoich kościołów⁶⁵ musiały nieść żalobę po tobie i oplakiwać publicznie w twoich zgromadzeniach⁶⁶. Są rzeczywiście tysiące, o których dałeś świadectwo”. Trzymając ręce nad jego oczami, mówiły te słowa⁶⁷ i płakały. On zaś nie przemówił, lecz pozostał tam w milczeniu. Jego mowa zatrzymała się, jego język został zapieczętowany⁶⁸. Jego usta pozostały. Ucichł. O synowie sprawiedliwości! Błogosławcie te kobiety, dziękujcie im i oddajcie im cześć, mówcie [...], ponieważ zamknęły oczy naszego ojca [...].

Tekst uszkodzony. Opowiadanie kończy epilog, który stanowi skrót przedstawionych wydarzeń.

Dalsze tłumaczenie od strony 60'2.

Oto jest przypomnienie⁶⁹, od dnia jego ukrzyżowania aż do momentu, gdy odszedł. W niedzielę dotarł do Belapat. W poniedziałek oskarżono go.

⁵⁸ Ndogma, Polotsky, 53'27.

⁵⁹ ʔāhdonh Nte pkošmos, Polotsky, 54'2. Skoro w genetiwie użyta została partykuła Nte, moŜemy przypuszczać, iż rzeczownik, do którego odnosi się dopełniacz, jest nieokreślony. Por. B. L a yt o n, *A Coptic Grammar*, Harrassovitz 2000, s. 113, p. 148.

⁶⁰ mNtālo, Polotsky, 54'3.

⁶¹ Dośł. „będzące cichymi” eʔāarK, Polotsky, 59'3.

⁶² kathxoymenh Nte pnaāte, Polotsky, 59'4–5.

⁶³ Dośł. „Bardzo serdecznie przywitani jego usta” – ayRaspaze NtWtapro, Polotsky, 59'9.

⁶⁴ Ntba, Polotsky, 59'13.

⁶⁵ āNtmhte Nnek ekklhsia Nēi Nkosmos throy, Polotsky, 59'15–16.

⁶⁶ Nserime parāhsia āNneksayāS, Polotsky, 59'16–17.

⁶⁷ Dośł. „powiedziały je” – aʔeoyon{e}i, Polotsky, 59'18–19.

⁶⁸ Dośł. „jego język znalazł się przypieczętowujący” – apWles qNtw {ew}{sfragize, Polotsky, 59'20–21.

⁶⁹ pRpmeʔe, Polotsky, 60'2.

We wtorek [...] umocnił swój Kościół⁷⁰ aż do soboty. Szukano go i skuto go [...] wszyscy jego wrogowie [...]. Zapieczętowano jego więzy i wtrącili go do więzienia. Zakuto go w kajdany w ósmym dniu Emszir⁷¹. Aż do dnia, w którym wstąpił wyżej, minęło dwadzieścia sześć dni, w których pozostawał skuty żelaznymi kajdanami. O godzinie jedenastej wyszedł z ciała i poszedł do mieszkań swojej wielkości, które są w górze⁷². Spotkał swoją Morfe⁷³ [...] światel. Wyszedł na zewnątrz i skoczył w górę w mocy, która poszła za nim. Oto, w ten sposób [...] statua⁷⁴ okazała się u wejścia do świątyni [...] lampa świecąca⁷⁵. Pochwycono go, uniósł się z tego świata [...] skarb [...] wielki sprawiedliwy, który jest święty [...] świat i wszystkie nauki (dogmaty)⁷⁶ [...] wrogowie i złoczyńcy [...].

**LA MORTE DI MANI
(I FRAGMENTI DELLA TERZA OMELIA MANICHEA)
LA TRADUZIONE POLACCA**

⁷⁰ tewekllhsia, Polotsky, 60'6.

⁷¹ Nméir, Polotsky, 60'10–11.

⁷² anskhnaye NtWMNaq et } áipèise, Polotsky, 60'14–15.

⁷³ awRapanta atewmorfh, Polotsky, 60'15.

⁷⁴ éisme, Polotsky, 60'18.

⁷⁵ Dosł. „lampa, która daje światło” – àhbS ettRoyaine, Polotsky, 60'19.

⁷⁶ Ndogma, Polotsky, 60'23.

Ks. SEWERYN ŚWIACZNY

Uniwersytet Śląski w Katowicach

SIEDEMNASTO- I OSIEMNASTOWIECZNA DEBATA TEOLOGICZNO-KANONICZNA NA TEMAT ROZWIĄZANIA MAŁŻEŃSTWA NATURALNEGO

WSTĘP

Aż do XVI w. rozwiązanie małżeństwa nieochrzczonych było możliwe na podstawie przywileju pawłowego, według konfiguracji dokonanej przez Innocentego III¹. Odkrycie Ameryki² przyniosło jednak nową sytuację pastoralną³, która sprawiła, że masowe przyjęcie wiary przez autochtonów stało się możliwe dopiero po kolejnych regulacjach prawnych – de facto rozszerzających zakres władzy Kościoła w kwestii rozwiązania małżeństwa, na przypadki nie wchodzące w obręb przywileju pawłowego⁴. Kiedy

¹ Papież ten, jako pierwszy, dokonuje systematyzacji „rady św. Pawła” (1 Kor 7,15). Dopuszcza w trzech przypadkach rozwiązanie małżeństwa nieochrzczonych, kiedy jeden z nich przyjmuje chrzest: a) jeżeli nieochrzczony nie chce mieszkać z chrześcijaninem, b) nieochrzczony chce mieszkać z chrześcijaninem, ale z tzw. obrazą Stwórcy (*contumelia Creatoris*), c) nieochrzczony chce mieszkać z chrześcijaninem, jednak nakładając go do grzechu śmiertelnego – co właściwie stanowi część poprzedniego przypadku. Zob. *Enchiridion symbolorum*, ed. 29, ed. H. Denzinger, Friburgi Brisg.–Barcinone 1953, s. 187–188.

² Rdzennym mieszkańcom kontynentu amerykańskiego odpowiada przyjmujące się, być może bardziej sprawiedliwe, określenie *spotkanie*, zamiast tradycyjnego terminu *odkrycie*.

³ Szczególnie kontrast między doktryną i prawodawstwem Kościoła w kwestii małżeństwa a kulturą radykalnie poligamiczną i dopuszczającą rozerwalność związku u większości spotkanych ludów stanowił podstawową trudność w rozpowszechnianiu przesłania ewangelii. Zob. U. N a v a r r e t e, *Privilegio de la fe: Constituciones pastorales del siglo XVI. Evolución posterior de la práctica de la Iglesia en la disolución del matrimonio de infieles*, [w:] *El vínculo matrimonial ¿Divorcio o indisolubilidad?*, red. T. G a r c í a B a r b e r e n a, Madrid 1978, s. 254.

⁴ Paweł III w *Altitudo* mówi, że: 1. Jeżeli indianin pamiętał, która z kobiet była jego pierwszą żoną, powinien zostawić inne i połączyć się z nią. 2. Jeżeli indianin nie pamiętał, która z kobiet była jego pierwszą żoną, mógł zatrzymać jedną z tych, które posiadał. Pius V w *Romani Pontificis* pozwala indianom już ochrzczonym i tym, którzy w przyszłości przyjmą chrzest, aby mogli pozostać z tą żoną, która razem z nimi się ochrzczi, oddalając inne. Grzegorz XIII w *Populis* udziela wszystkim ordynariuszom, proboszczom i innym kapłanom Towarzystwa Jezusowego, zatwierdzonym przez swoich przełożonych do spowiadania, władzę dyspensowania wiernych obojga płci, którzy zawarli małżeństwo przed przyjęciem chrztu, a potem się nawrócili, aby którykolwiek z nich, niezależnie od tego, czy jego współmałżonek żyje i bez pytania o jego zgodę (interpelowania go) albo oczekiwania na jego odpowiedź, mógł w sposób uroczysty, wobec Kościoła zawrzeć małżeństwo z innym wiernym, chociażby ten ostatni był innego rytu. Zob. *America Pontificia. Primi sæculi evangelizationis 1493–1592*, ed. J. Metzler, vol. 2, Città del Vaticano 1991, s. 362–363, 894–895, 1229–1230.

przynaglająca do szukania rozwiązań sytuacja na terenach misyjnych ustabilizowała się, zaczęto szukać teologicznych i kanonicznych podstaw rozszerzenia władzy na wspomniane, nowe przypadki. Wokół tej kwestii skupia się myśl ówczesnych autorów, chociaż trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że nie odnajdziemy jej ani w komentarzach do *Dekretu* lub do *Dekretalów*, ani w traktatach teologicznych na temat małżeństwa, ponieważ regulacje prawne z XVI w. miały charakter przywileju partykularnego i nie wchodziły w zakres komentarzy do prawa powszechnego⁵. Autorzy podejmują problem rozwiązania małżeństwa naturalnego i władzy papieża w pracach monograficznych, w pismach mających formę opinii, konsultacji lub odpowiedzi, mających na celu rozwiązanie konkretnych przypadków pojawiających się w nowych wspólnotach chrześcijańskich na terenach Ameryki⁶.

1. „PRZECIW” ROZWIĄZANIU MAŁŻEŃSTWA NIEOCHRZCZONYCH

Część autorów broniła tezy, że małżeństwo nieochrzczonych, po skonsumowaniu, z wyjątkiem przywileju pawłowego, nie może być rozwiązane i że władza papieża nad małżeństwem naturalnym ogranicza się do zastosowania tegoż przywileju, bez wychodzenia poza jego tradycyjny zasięg⁷.

Gabriel Vázquez (1551–1604), profesor na uniwersytetach w Rzymie i Complutense⁸, twierdził, że porównanie małżeństwa do zjednoczenia Chrystusa z Kościołem odnosi się również do małżeństwa nieochrzczonych, a zatem papież nie może go rozwiązać. Na potwierdzenie swojej tezy odwołuje się do słów św. Pawła: „sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et ecclesia!”⁹ i do słów Innocentego III: „quod cum sacramentum coniugii apud fideles et infideles existat”¹⁰. Konkluduje dodając, że małżeństwo nieochrzczonych posiada wszystko to, co potrzebu-

⁵ W tym artykule nie przedstawiamy oczywiście poglądów wszystkich autorów tamtej epoki, lecz najbardziej dla niej emblematicznych, a przede wszystkim traktujących szerzej interesujący nas temat.

⁶ Zob. U. Navarrete, *Privilegio...*, s. 275–276.

⁷ Zob. J. L. Lázcano Escalá, *Potestad del Papa en la disolución del matrimonio de infieles*, Madrid 1945, s. 117.

⁸ Zob. A. van Hove, *Prolegomena. Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici*, vol. 1, t. 1, Mechliniae–Romae 1945, s. 567.

⁹ Ef 5,32.

¹⁰ Innocentius III, *Gaudemus*; X, 4, 19, 8. Zob. *Enchiridion Symbolorum...*, s. 188–189. Dobrze jest wiedzieć, że „para Vázquez, la sacramentalidad del matrimonio, en general consiste exclusivamente en su capacidad para causar la gracia. Cualquier otro aspecto del signo sacramental – especialmente su significación rememorativa y su influjo sobre la indisolubilidad del vínculo – lejos de ser ignorados, son positivamente demolidos por el autor, aunque sea muy noble la fuente que los valore. Es tan peculiar la forma en que estudia la sacramentalidad del matrimonio y tan negativo el talante con que se enfrenta a toda construcción doctrinal del tema, que su pensamiento viene a ser personal y exclusivo” (E. T e j e r o, *El matrimonio misterio y signo. Siglos XIV–XVI*, Pamplona 1971, s. 483–484).

je, aby być znakiem zjednoczenia Chrystusa z Kościołem i nie może być rozwiązane władzą papieża, kiedy małżonkowie przyjmują chrzest¹¹. Co do konstytucji papieskich, Vázquez wspomina tylko dokument Piusa V, twierdząc, że jego treść nie wychodzi poza zasięg prawa powszechnego. Papież, pozwalając indianom już ochrzczonym i tym, którzy w przyszłości przyjmą chrzest, na pozostanie z tą żoną, która razem z nimi się ochrzci, oddalając inne, nie czyni nic innego, jak tylko stosuje albo interpretuje przywilej pawłowy, ustanawiając domniemanie, że pierwsza żona nie będzie chciała żyć w zgodzie albo bez *contumelia Creatoris*. Dlatego też można rozwiązać pierwsze małżeństwo i pozwolić neoficie na drugie¹².

Tę samą linię doktrynalną prezentował teolog i moralista Basilius Ponce de León (1570–1629), profesor w Salamance, znany również jako Basilius Pontii¹³. Przeciw rozwiązaniu małżeństwa naturalnego argumentował, stwierdzając, że jest ono wewnętrznie nierozzerwalne z prawa naturalnego, a nie przez sakramentalność. Jeżeli papież miałby władzę rozwiązania skonsumowanego małżeństwa nieochrzczonych, również miałby ją, aby rozwiązać skonsumowane małżeństwo ochrzczonych¹⁴ dlatego, że znak unii hipostatycznej nadaje małżeństwu chrześcijańskiemu nierozzerwalność szczególną, ale zewnętrzną; znosi jego zewnętrzną rozerwalność tylko w tym sensie, że powoduje zaniknięcie racji bytu przywileju chrztu¹⁵, który z kolei jest racją bytu przywileju pawłowego. Znak zjednoczenia Chrystusa z Kościołem nie jest przyczyną nierozzerwalności małżeństwa, lecz znakiem, że zanika Boska dyspozycja, która nadała ten przywilej¹⁶.

¹¹ G. V á z q u e z, *Commentariorum, ac disputationum in tertiam partem Sancti Thomæ*, t. 4, Compluti 1615, s. 489, *de matrimonii Sacramento*, disp. 2, cap. 6, nn. 57–58: „Habet ergo huiusmodi infidelium matrimonium, quiddam necessarium est, ut sit signum coniunctionis Christi, et Ecclesiae, idque usque adeo verum est, ut sine nota aliqua negari non posse censeam. Hæc omnia dixerim contra prædictos Theologos, eo quod non solum eorum doctrinam hac in parte falsam existimem, sed etiam multo magis aliam, quam ex hac deducere non dubitarunt, vi delicti matrimonium ratum, et consummatum infidelium, cum ad fidem convertuntur dissolvi posse, auctoritate Pontificis, eo quod non sit signum coniunctionis Christi cum Ecclesia [...]”.

¹² Tenże, *Commentarium in primam secundæ S. Thomæ*, t. 1, q. 19, art. 5, disp. 66, c. 5, n. 25: „Pontifex igitur alia ratione id concessit: nam iuxta definitionem cap. Gaudemus, de divortii, quoties alter coniugum manens in infidelitate, altero ad fidem converso, non vult habitare simul, aut non vult habitare sine contumelia creatoris, potest conversus ad fidem dissolvere matrimonium, contrahendo aut manendo cum alia uxore. Quam sententiam coligit ibidem Pontifex ab Apostolo, et quia iure præsumitur, uxores illas, quæ ab indis inveniri non poterant, nolle habitare cum coniugibus ad fidem conversis, aut non sine contumelia creatoris habitare velle, ideo Pontifex iudicavit, posse dissolvi primum matrimonium et ita conversus ad fidem posse manere cum uxore alia”.

¹³ Zob. A. M a n r i q u e, *Ponce de León*, [en:] *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, t. 3, red. Q. Aldea Vaquero, T. Marín Martínez, J. Vives Gatell, Madrid 1973, s. 1991–1992.

¹⁴ B. P o n t i i, *De Sacramento Matrimonii*, Salamanticæ 1620, s. 774, l. 9, cap. 2, n. 11: „[...] Hæc sententia probatur ex dictis lib. I, cap. 12 & 13 de indissolubilitate matrimonii proveniente ex iure naturali tantum, cui nihil firmitatis addit significatio. Igitur si consummatum infidelium dissolvi posset auctoritate Pontificis, plane etiam consummatum fidelium, maxime cum multorum opinio sit eam significationem coniunctionis hypostaticæ a principio nunquam matrimonio convenire”.

¹⁵ Lázcano tłumaczy to jako *favor fidei*. Zob. J. L. L a z c a n o E s c o l á, *Potestad...*, s. 120.

¹⁶ B. P o n t i i, *De Sacramento...*, s. 47, l. 1, cap. 14, n. 1: „Significatio unionis hypostaticæ

Kolejnym z autorów¹⁷, który broni nierozzerwalności węzła nieochrzczonych, jest kanonista Prosper Lambertini (1675–1758), który zostawszy papieżem, przybrał imię Benedykta XIV (1740–1758)¹⁸. W swoim dziele *Quaestiones canonicae*¹⁹ mówi, że małżeństwo nieochrzczonych można rozpatrywać z trzech perspektyw: skonsumowane nieochrzczonych i nienawróconych; skonsumowane nieochrzczonych, którzy się nawracają, i skonsumowane dwóch nieochrzczonych, z których jeden się nawraca. W dwóch pierwszych przypadkach – według Benedykta XIV – jest prawdą, że papież nie może rozwiązać węzła, ponieważ jest nierozzerwalny z prawa naturalnego, Boskiego i ewangelicznego. Dlatego też kanonista ten zajmuje się tylko trzecim przypadkiem, w którym, według niego, jedyną możliwością przemawiającą za rozwiązaniem jest ta zawarta w tekście 1 Kor 7,12–15²⁰, ponieważ nie ma przypadków, które służyłyby za fundament istnienia takiej władzy u papieża²¹.

Nie jest prawdą, ażeby węzeł małżeństwa tylko zawartego (*ratum*), a nie skonsumowanego, między ochrzczonymi był bardziej trwały niż skonsumowanego małżeństwa nieochrzczonych. Wynika to stąd, iż: a) nierozzerwalność małżeństwa nie pochodzi z sakramentu; b) małżeństwo tylko zawarte (*ratum*) oznacza jedynie zjednoczenie Chrystusa z duszą, podczas gdy skonsumowane, włącznie z małżeństwem nieochrzczonych, oznacza zjednoczenie Chrystusa z Kościołem przez wcielenie; c) w czasach Aleksandra III już dyskutowano, czy małżeństwo tylko zawarte (*ratum*) może być rozwiązane na korzyść małżeństwa skonsumowanego, natomiast nie dyskutowano, czy skonsumowane małżeństwo nieochrzczonych może być

quæ datur in matrimonio sacramento tribuit illi quandam indissolubilitatem specialem, sed ea insolubilitas non est intrinseca naturæ matrimonii, neque illi addit aliquam firmitatem intrinsecam, sed extrinsecam solubilitatem tollit in hoc sensu, quia ex casibus, in quibus supremus omnium Dominus disposuit matrimonium dissolvi, cessat iam in baptizatis casus ille, in quo dissolvitur matrimonium in favorem baptizati, unde ea significatio coniunctionis Christi cum Ecclesia non est eius indissolubilitatis causa, sed signum a posteriori, quo intelligimus suscepto baptismo, iam cessare illam divinam dispositionem qua disponit ut matrimonium infidelium altero converso ad fidem, altero vero nolente cohabitare dissolvatur". Rozdział 14 z księgi 1, z ed. Lugduni 1640 (s. 31), rozpoczyna się słowami: „[...] Vinculum matrimonii suscepto baptismo habere quandam indissolubilitatem specialem ex significatione coniunctionis Christi cum Ecclesia per sacramentum fidei. Ea autem insolubilitas... etc.”.

¹⁷ Łazcano cytuje innych autorów, którzy podzielają to samo zdanie. Zob. J. L. L a z c a n o E s c o l á, *Potestad...*, s. 129–130.

¹⁸ Zob. A. v a n H o v e, *Prolegomena...*, s. 558.

¹⁹ B e n e d i c t u s XIV, *Quaestiones canonicae*, Venetiis 1767.

²⁰ Tamże, s. 125 i 127, q. 546, nn. 16 i 28: „[...] Certum sit, non posse Summum Pontificem dispensare [...] Positio quod vinculum Matrimonii saltem consummati sit indissolubile lure naturali, Divino, et Evangelico, non operatur hæc indissolubilitas, quin in aliquo casu dissolvi possit, sed oportet, ut hic casus sit expressus ab eo, qui primam statuit indissolubilitatem, quique potest dicto iuri derogare, cumque huius vinculi dissolutioni solus faveat Textus Apostoli I. ad Corinthios cap. 7 [...]”. Zob. również *Thesaurus Resolutionum Sacrae Congregationis Concilii*, t. 4, Romæ 1745, s. 35 i 38, nn. 16 i 28.

²¹ B e n e d i c t u s XIV, *Quaestiones...*, n. 29: „Difficultatibus super potestate succedunt difficultates super eius usu, quatenus de ea non esset dubitandum, et cum respectu ad usum Causa sit necessaria, et etiam Exempla requirantur, contentum, Causam non adesse, et exempla omnino deficere, quæ concludant intentum”.

rozwiązane na korzyść małżeństwa tylko zawartego (*ratum*) między ochrzczonymi²². Benedykt XIV interpretuje rozwiązania przyjęte przez Piusa V i Grzegorza XIII, opierając się na powyższych argumentach. Dodaje, że z tego, co czynią jego poprzednicy, nie można wnosić, że papież rozwiązał skonsumowane małżeństwo nieochrzczonych, lecz jedynie, używając swojej władzy interpretowania prawa Bożego, stwierdził, że przywilej pawłowy obejmuje również przypadki, w których nie można dopełnić warunku interpelacji²³.

2. „ZA” ROZWIĄZANIEM MAŁŻEŃSTWA NIEOCHRZCZONYCH PRZEZ PAPIEŻA

Byli także autorzy broniący możliwości rozwiązania małżeństwa nieochrzczonych przez papieża, niezależnie od przywileju pawłowego, zarówno wtedy, gdy nawracał się jeden z małżonków, jak i wtedy, gdy nawracali się oboje, pod warunkiem, że po przyjęciu chrztu nie skonsumowali małżeństwa²⁴.

Jako inicjatora tej tezy wskazuje się kanonistę, profesora uniwersytetów w Salamance i w Coimbrze, Martina Azpilcuetę (1492–1586), zwanego także „Doktorem Nawarryjskim”²⁵. Jest jednym z autorów epoki, który podkreśla z całą jasnością, że małżeństwo skonsumowane jest owocem znaczącej pełni, która wypływa równocześnie z konsensu, aktu małżeńskiego i wcześniejszego przyjęcia chrztu²⁶.

²² Tamże, nn. 30, 31 i 32: „[...] Matrimonii indissolubilitas non provenit a Sacramento. [...] Quocirca si Matrimonium ratum significat unionem Christi cum Anima iusta per Gratiam, et Matrimonium consummatum signficat unionem Christi cum Ecclesia per Incarnationem, imperceptibile est, quod vinculum Matrimonii rati inter Fideles sit fortius vinculo Matrimonii consummati inter infideles. [...] Additur, fuisse ante tempora Alexandri III. ab aliquibus dubitatum, an Matrimonium ratum inter Fideles dissolveretur per aliud Matrimonium subsequenter contractum, atque consummatum [...]. Cum autem nunquam fuerit dubitatum, an Matrimonium consummatum Infidelium dissolvatur per secundum ex post contractum, et subsequenter consummatum [...]”.

²³ Benedictus XIV, *De Synodo dioeciesana*, Venetiis 1767, s. 185, l. 13, c. 21, n. 4: „[...] Sententiam vero nostram de praemissis Constitutionibus declarantes, dicimus, duos illos summos Pontifices expositis sibi difficultatibus consulturos, nihil aliud egisse, quam canonicarum legum rigorem temperare in eo quod pertinet ad iudiciale interpellationem, quæ infideli coniugi facienda esset, utrum velit ad Fidem converti, illius mentis declarationem expectando per congruum tempus ab ipsa lege, aut a Superiore Ecclesiastico constitutum”. W przywileju pawłowym wymaga się tzw. interpelacji, polegającej na zapytaniu strony nieochrzczonej czy i ona chciałaby przyjąć chrzest albo czy przynajmniej chciałaby zgodnie mieszkać ze stroną ochrzczoneą, bez obrazy Stwórcy. Obecny kształt interpelacji określają kanony 1144–1146 Kodeksu prawa kanonicznego 1983.

²⁴ Zob. J. L. Lazcano Escolá, *Potestad...*, s. 131.

²⁵ Zob. A. van Hove, *Prolegomena...*, s. 557. Studium bardziej kompletne na temat Martina Azpilcuety, zob. *Estudios sobre el doctor navarro: en el IV centenario de la muerte de Martín Azpilcueta*, red. E. Tejero, Pamplona 1988, szczególnie s. 21–122.

²⁶ Zob. E. Tejero, *El matrimonio...*, s. 465.

Małżeństwo nieochrzczonych, chociaż osiągnęłoby już zjednoczenie cielesne, nie może być uważane za skonsumowane, ponieważ posiada tylko nierozzerwalność naturalną, pochodzącą z kontraktu opartego na prawie naturalnym²⁷. Nieprzyjęcie chrztu może być przyczyną rozwiązania małżeństwa, jeśli jedna ze stron później przyjąłaby ten sakrament²⁸.

Innym autorem, zwolennikiem tezy, że papież może rozwiązać małżeństwo nieochrzczonych, jest pochodzący z Kordoby, Tomás Sánchez (1551–1610)²⁹. Mówi on, że zdolność oznaczania zjednoczenia Chrystusa z Kościołem, w wypadku małżeństwa nieochrzczonych, jest tylko *large et improprie*, z powodu braku przyjęcia chrztu³⁰. Wpływ sakramentu chrztu na sakramentalny byt małżeństwa pozwala Sánchezowi na stwierdzenie, że małżeństwo nieochrzczonych, po przyjęciu przez nich chrztu, jest prawdziwym sakramentem „quia statim ac baptizantur, matrimonium illud repraesentat unionem Christi cum Ecclesia, cum in fide Christi contractum perseveret, efficiturque indissolubile”³¹; ale jeżeli takie małżeństwo nie zostało skonsumowane, może być rozwiązane przez dyspensę papieską, ponieważ nie reprezentuje wspomnianego zjednoczenia *per carnem*³². Podobna dyspensą może być udzielona w przypadku, gdy się ochrzci tylko jeden z małżonków³³.

²⁷ Martín de Azpilcueta, *Consiliorum sive responsorum*, Roma 1602, vol. 1, s. 877, nn. 14 i 17: „At licet inter Lazarum (es un infiel) et eius uxorem priorem fuerit matrimonium concubitu confirmatum, non tamen fuit consummatum sacramento, quod significat praedictam mirabilem coniunctionem: ergo poterit iusta de causa solvere illud papa. [...] Concedo quod papa non potest dispensare super matrimonio rato et consummato propter significationem illam mirabilem sacramentalem, quam legi supernaturali et spirituali, de qua in cap. ‘Debitum’, habet. Negando tamen quod primum matrimonium praedicti Lazari fuit consummatum, quia non fuit etiam ratum, sed solus contractus purus habens inseparabilitatem naturalem sua lege naturae inductam, et nudam a sacramentali significatione, ut probatum est supra”.

²⁸ Tamże, s. 875, n. 9: „Licet coniux conversa nolente coniuge marito se convertere, post pertinaciam eius possit licite nubere alii fideli: non tamen solvitur matrimonium prius, donec nubat alteri: quoniam matrimonium non solvitur, ut dictum est, per conversionem et baptismum, neque per pertinaciam coniugis infidelis, neque per responcionem quod non vult converti, sed per matrimonium sequutum realiter, iuxta S. Tho. opinionem magis receptam in dist. 39, q. 1, art. 5, ad. 2, quod quia verum sacramentum proprie licet esset contractus indissolubilis, sed nondum ratum”.

²⁹ Zob. A. van Hove, *Prolegomena...*, s. 557.

³⁰ T. Sánchez, *De sancto matrimonii sacramento*, Lugduni 1739, s. 122, l. 2, disp. 8, n. 1: „Videtur esse Sacramentum matrimonium infidelium, quia ita appellatur, c. *Gaudemus. de div.* Sed dicendum est non esse sacramentum, quia cum baptismus sacramentorum ianua sit [...]. Quare *d.c. Gaudemus*, appellatur sacramentum large, et improprie, in quantum aliquo modo designat unionem Christi cum Ecclesia, licet improprie, quia fide caret”.

³¹ Tamże, s. 123, disp. 9, n. 5.

³² Tamże, s. 137, disp. 17, n. 2: „Nec obstat argum. propositum, quia cum post factum sacramentum nondum consummatum sit, non representabit indisolubilem unionem Christi cum Ecclesia per carnem: et ita reputabitur tanquam matrimonium ratum fidelium, quod Pontificis dispensatione dissolvi possit”.

³³ Tamże, s. 137, disp. 17, n. 2: „Cum ergo possit Pontifex dispensare in matrimonio rato fidelium, poterit a fortiori in consummato infidelium: et favet *Abb., etc.*, (Panormitanus), ubi ait ex statuto Ecclesiae dissolvi matrimonium per conversionem solam alterius coniugis”.

Laymann (1574–1635), profesor z Ingolstadt³⁴, w dziele *Theologia moralis*, po omówieniu przywileju pawłowego, przytacza dwa przykłady. W pierwszym mówi, że jeżeli żona nieochrzczona, po nawróceniu się jej męża, zawarła drugie małżeństwo, a potem jej pierwszy mąż dopuścił się apostazji, powinna wrócić do niego, jeżeli ten nie ożenił się po chrzcie. Dla wspomnianej kobiety drugie małżeństwo było nieważne, ponieważ nie zostało rozwiązane pierwsze. Władza rozwiązania małżeństwa poprzez zawarcie nowego związku została udzielona przez Chrystusa tylko dla korzyści małżonka ochrzczonego. Jednak i w tym wypadku można dokonać rozwiązania, ponieważ małżeństwo zawarte przed chrztem nie jest częścią doskonałej istoty sakramentalnej³⁵.

W drugim przykładzie utrzymuje, że jeżeli żona nieochrzczona, po chrzcie swojego męża zawiera drugi związek, a potem się nawraca, przy czym jej mąż pozostaje bezzenny, powinna wrócić do pierwszego związku, chyba że papież, na prośbę obojga, udzieli im dyspensy, co może uczynić, ponieważ to pierwsze małżeństwo, chociaż było skonsumowane przed chrztem, nie było *ratum* i nierozwalne³⁶.

Inny autor, dogmatyk i moralista, kardynał Jan z Lugo (1583–1660), napisał do papieża Urbana VIII, wstawiając się za autochtonami z Paragwaju. Prosi Ojca Świętego, aby ten, opierając się na opiniach uczonych, użył posiadanej przez siebie władzy rozwiązania z ważnej przyczyny małżeństwa nieochrzczonych i aby wskazał, kto może dyspensować, kiedy istnieje poważna wątpliwość co do ważności małżeństwa zawartego przed chrztem albo trudność w dojściu do prawdy lub w powrocie pierwszego małżonka wcześniej nawróconego³⁷.

³⁴ Zob. A. van Hove, *Prolegomena...*, s. 537.

³⁵ P. L a y m a n n, *Theologia moralis*, Venetiis 1714, s. 346 z księgi. 5, tr. 10, p. 2, cap. 3: „Si uxor, v.g. infidelis, marito ad Fidem converso, alias nuptias celebravit: ille autem postea ad infidelitatem revertatur; restituenda est ipsi uxor sua, si aliam post Baptismum non duxit. Quia alterum matrimonium, nondum soluto priore, ab uxore in valide contractum est: propterea quod facultas solvendi matrimonium per transitum ad alias nuptias, a Christo concessa sit in gratiam coniugis fidelis; non etiam infidelis [...]. Quamvis hoc casu dispensatio fieri potest, cum matrimonio in infidelitate contractu perfectam Sacramenti rationem non participet, uti. Navar. ibid. notavit”.

³⁶ Tamże, s. 346: „Si uxor infidelis, post conversionem mariti, ad alias nuptias transeat, ipso in fide persistente, et ad alias nuptias non transeunte: accidat vero postea, ut et ipsa mulier ad Fidem convertatur: debet illa deserto posteriore marito, adherere priori, nisi Papa ipsis volentibus dispenset: quod facere potest, cum eorum matrimonium, quamvis olim consummatum in infidelitate, non tamen fuerit ratum, et indisolubile, sicut resolvit Nav.”.

³⁷ Tekst dokumentu cytuje T. B a l l e r i n i, D. P a l m i e r i, *Opus Theologicum Morale*, Prati 1892, vol. 6, s. 343–344, n. 712: „Ceterum ad tollendos scrupulos et dubia et ad hoc gravissimum impedimentum auferendum illius gentis conversionis ad fidem, a Sanctitate Vestra humiliter petitur, ut quandoquidem iuxta doctorum virorum doctorum doctrinam Sedes Apostolica ex gravi causa potest aliquando matrimonium infidelium dissolvere, prout Vestra Sanctitas declaravit in Brevi suo expedito die 20. de Octobris an 1626., et rursus in alio simili die 17. Septembris an 1627. his verbis: Nos attendentes, huiusmodi infidelium matrimonia, non ita censeri quin necessitate suadente dissolvi possint etc. et quidem in hoc gravissimæ causæ sunt, imo necessitas ad conversionem illorum infidelium; dignetur Sanctitas Vestra ex benignitate Apostolica concedere facultatem Provinciali Societatis Iesu [...].”

Kończymy ten punkt³⁸, nawiązując do doktryny moralisty, świętego Alfonsa Marii Liguoriego (1696–1787)³⁹. W dziele *Theologia moralis* mówi, że nie jest prawdą, iż małżeństwo nieochrzczonych staje się *ratum*, tj. absolutnie nierozzerwalne, jedynie przez chrzest, bo chociaż małżeństwo nieochrzczonych jest ze swej natury nierozzerwalne, to jednak po chrzcie małżonków również może być rozwiązane z ważnej przyczyny, pod warunkiem, że nie zostanie skonsurowane⁴⁰.

3. INNE PISMA ODNOSZĄCE SIĘ DO MAŁŻEŃSTWA NATURALNEGO

W tym punkcie chcemy zwrócić uwagę na pisma mające swoje źródła w sytuacji duszpasterskiej na terenach misji Dalekiego Wschodu. W tzw. Indiach Wschodnich (Chiny, Japonia, Filipiny i kraje sąsiednie) misjonarze rozpowszechniali z dużymi sukcesami wiarę chrześcijańską⁴¹. Jednak, jak na to wskazują relacje docierające do Rzymu, ewangelizacja była w niebezpieczeństwie. W związku z tym misjonarze prosili o rozszerzenie przywilejów udzielonych w konstytucjach Piusa V i Grzegorza XIII, ponieważ przypadki, które można było rozwiązać przy ich pomocy w Ameryce, tutaj nie wyczerpywały rzeczywistości, co więcej, prawie nie miały zastosowania wśród ludów o zakorzenionej praktyce poligamii, takich jak Chiny i Japonia. Zachowały się różne dokumenty z Indii Wschodnich⁴². Wszystkie

³⁸ Lazcano cytuje innych autorów, którzy podtrzymują tę samą doktrynę. Zob. J. L. Lazcano Escobal, *Potestad...*, s. 140–141.

³⁹ Zob. A. van Hove, *Prolegomena...*, s. 568.

⁴⁰ Alphonsus Maria de Liguori, *Theologia moralis*, t. 3, Matriti 1830, s. 26, n. 897: „Nam respondetur non esse verum quod Matrimonia infidelium per solum Baptismum fiant rata, id est omnimode indissolubilia sint; licet enim coniugia infidelium natura sua etiam indissolubilia sint, tamen accedente aliqua urgente causa, adhuc post conversionem ad fidem aliquando solvi possunt (modo non fuerint consummata post conversionem) prout refert [...]. Et Summ. P. Benedictus XIV. de *Synodo*, lib. 6. cap. 4. n° 5, refert Sanctum Pium V. et Gregorium XIII solvisse post conversionem ad fidem quaedam Matrimonia in infidelitate contracta”.

⁴¹ Aż do momentu, kiedy to rozpoczęły się prześladowania zakończone całkowitym wyniszczeniem chrześcijaństwa, w Japonii w 1652 r., a w Chinach w 1717 r. Więcej szczęścia miała ewangelizacja na Filipinach; aktualnie jest to jedyny przykład państwa na Dalekim Wschodzie, w dużej części katolickiego. Zob. A. Santos Hernández, *Las Misiones católicas*, [w:] *Historia de la Iglesia*, red. A. Fliche, V. Martin, vol. 29, Valencia 1978, s. 120, 160 i 281–287.

⁴² J. Ledesma, *An possit Summus Pontifex dispensare, ex debita causa, ut infidelis conversus ad fidem, altero in infidelitate remanente, possit cum altero contrahere*, (1566–1571); E. Tucci, *De matrimoniis indorum apud Insulas Philippinas*, (1588–1589). Manuskrypty tych dokumentów zostały opublikowane przez G. Dominici (*La dissoluzione del matrimonio di due non battezzati. Studio storico-dottrinale sulla base di alcuni documenti inediti del secolo XVI*, Roma 1971, s. 143, 165–220). Fakty odnoszące się do manuskryptów znajdują się na s. 30–35, 35–41. A. Valignano, dokument z 1592 r. w formie trudnych kwestii – pytań małżeńskich przedłożonych profesorowi Gabrielowi Vazquezowi dotyczący sytuacji w Japonii; M. Díaz, *Informazione di vari casi che occorrono frequentemente nella Cina circa in matrimonio dei cinesi si domanda la dispensa a Sua Santità*, dokument przywieziony do Rzymu w 1600 r.; L. Cerqueira, dokument pochodzący z Japonii, bez tytułu z 1613 r. albo 1614 r., w którym prosi się o rozszerzenie przywilejów udzielonych w konstytucjach Piusa V i Grzegorza XIII. Manu-

one mają na celu poszukiwanie rozwiązań dla nowych, trudnych przypadków występujących na tamtych terenach. Oto przykłady niektórych spraw wniesionych do Stolicy Apostolskiej:

1. Nieochrzczony oddalił swoją żonę i ożenił się z drugą. Teraz chce przyjąć chrzest, ale kobieta, z którą żyje, nie chce się ochrzcić, jednak zgadza się na życie bez *contumelia Creatoris*, a nawet istnieje szansa, że w przyszłości pójdzie w ślady męża. 2. Problem pogłębił się, gdy wspomniana, druga żona, ze swej strony, została oddalona przez swojego pierwszego męża. Aby jej drugi mąż mógł ją zatrzymać jak prawdziwą żonę, konieczne jest rozwiązanie dwóch małżeństw. 3. Dalsze problemy pojawiły się gdy się okazało, że ten sam nieochrzczony, który oddalił swoją pierwszą żonę i chciał się ochrzcić, zostając przy drugiej żonie, nie zrobił tego w dobrej wierze, tzn. wiedział, że ta oddalona nadal była jego prawdziwą żoną. Prosił o chrzest wiedząc, że nie mógł do niej wrócić albo z powodu tego, że nie miał siły, aby zostawić tę, z którą aktualnie żył, albo dlatego, że sprzedał ją innemu nieochrzczonemu, nie mającemu zamiaru jej zostawić, nawet za zwrotem zapłaty. 4. Zdarzało się, iż nieochrzczony sprzedał swoją żonę innemu nieochrzczonemu. Potem ochrzcił się, tak samo jak i jej nowy mąż. Ten ostatni mógłby oddać żonę jej pierwszemu mężowi, ale ten mówił, że nie może jej przyjąć, ponieważ nie ma środków na jej utrzymanie, a ona sama nie może się utrzymać, przez co byłaby zmuszona wyjść za mąż jeszcze za innego⁴³.

Każdy dokument wskazuje na jakąś przyczynę albo motyw przemawiający za rozwiązaniem małżeństwa naturalnego. Wspólne im wszystkim były następujące: 1. Uważano za rzecz zbyt rygorystyczną oddalenie kobiety, która była matką dzieci, a poślubianie innej, która by je wychowywała. 2. Jeszcze trudniejsze do przyjęcia było trwanie w bezżenności, nie dając sobie rady z wychowaniem dzieci. 3. Krewni drugiej żony traktowali jako wielką obrazę oddalenie jej bez żadnej winy. 4. Drugi mąż kobiety oddalony przez neofitę, mający z nią dzieci, nie chciał jej opuścić. 5. Byłoby bardzo nie do miejsca separowanie kobiet od ich aktualnych mężów, co czyniłoby nie do przyjęcia prawo ewangelii dla Chińczyków, którzy i tak byli przekonani, że kontrakt małżeński można rozwiązać, jak każdy inny, za zgodą stron⁴⁴.

Cytowane przypadki zostały poddane zaopiniowaniu profesorów Kolegium Rzymskiego i ci odpowiedzieli, że papież mógł we wszystkich udzielić łaski rozwiązania i że ku temu istniała nie tylko słuszna i wystarczająca,

skrypty opublikował I. G r e c o, *Le pouvoir du Souverain Pontife à l'égard des infidèles*, Rom 1967, s. 64–66, 72–75, 80–83. Nieopublikowany jeszcze manuskrypt na temat małżeństwa japończyków i inne teksty z nim związane przedstawia J. L ó p e z G a y, *El matrimonio de los japoneses*, Roma 1964, s. 136–182; zob. również bibliografię, s. 7–10.

⁴³ Zob. I. G r e c o, *Le pouvoir...*, s. 73–74.

⁴⁴ Zob. tamże, s. 72.